

EGY IRODALOMTÖRTÉNETI KONGRESSZUS ÉS TANULSÁGAI

(Utrecht, 1961 augusztus)

A Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság augusztus 20-tól 26-ig tartotta III. kongresszusát Utrechtben, s ezen öt magyar irodalomtörténész is részt vett. Magyar tudósok részvétele a nemzetközi tudományos kongresszusokon nem újdonság és nem ritka esemény, meg szoktunk elégedni egy rövid hír tudomásul vételével, s legfeljebb a megfelelő szakfolyóirat hasábjain jelennek meg a kongresszus tudományos eredményeit részletesen ismertető beszámolók. Ennek a kongresszusnak és a magyar irodalomtörténészek részvételének az ügye azonban nagyobb nyilvánosság elé kívánkozik, különleges figyelmet érdemel. Nemcsak azért, mert az irodalomról van szó, hanem azért is, mert ez az esemény bizonyos fokig fordulópontnak tekinthető irodalomtudományunk nemzetközi kapcsolatai, helyzete szempontjából; a felszabadulás óta első ízben vettek részt magyar kutatók nyugati nemzetközi irodalomtudományi kongresszuson.

A magyar irodalomtörténetírás nemzetközi elszigeteltsége régi örökség, és oka jórészt e tudomány sajátosságában rejlik. A modern irodalomtörténetírás minden népnél jellegzetesen nemzeti keretek között alakult ki a XVIII. század végén, illetve a XIX. század elején. A magyar történelem sajátos alakulása folytán nálunk ez a nemzeti szempont még fokozottabb hangsúlyt kapott, s a magyar irodalomtörténetírás nagyjai Toldy Ferencről Horváth Jánosig a magyar irodalomban a nemzeti szellem nyilvánulását keresték és emelték ki elsősorban. Jelentős részben ennek a következménye, hogy az irodalomtudomány nemzetközi szervezeteinek munkája iránt — melyek más tudományokhoz mérten amúgy is későn alakultak meg — magyar részről, s különösen irodalomtörténetírásunk vezető személyiségei és szervei részéről jó ideig nem nyilvánult meg kellő érdeklődés.

Célszerű röviden vázolni ezeknek a szervezeteknek a rendszerét. A nemzeti keretek között kialakuló irodalomtörténeti diszciplinák nemzetközi szervezésére két irányban merült fel igény. Egyrészt kezdett lassan nemzetközi ügyvé válni az egyes irodalmak kutatása. Mind több tudós kezdett foglalkozni más népek irodalmával, az egyetemeken világszerte létrejöttek a különböző nyelvek és irodalmi tanszékek, s így pl. a német irodalomtörténet megszűnt kizárólag a németek, a francia a franciák stb. ügye lenni. Az egy-egy „nagy” irodalom kutatóinak a tömörítésére ezért már nem lehetett megfelelő egy olyan nemzeti, „hazai” társulás, mint amilyen pl. a mi Magyar Irodalomtörténeti Társaságunk, az ilyen típusú egyesületek fölé vagy helyébe nemzetközi szervezetek léptek. Így jöttek létre a nemzetközi italianisztikai, szlavisztikai, germanisztikai és másféle társaságok, melyekben az illető nyelvnek és irodalomnak világszerte működő kutatói tömörültek. A magyar irodalom és irodalomtudomány kimaradt ebből a szervezkedésből, hiszen külföldön alig vannak művelői, s így az igény ilyen szervezetre nem merült fel, az pedig, hogy egy esetleges nemzetközi finn-ugor nyelvi és irodalmi társaságnak a keretében helyezkedjék el a magyar irodalomtörténetírás, meglehetősen erőltetett dolognak látszik. Ez a körülmény arra a sajnálatos adottságra vezetett, hogy az egyes modern filológiai szaktudományok nemzetközi társaságait egyesítő csúcsszervezet, a Modern Nyelvek és Irodalmak Nemzetközi Szövetsége kereteiből a magyar irodalom és a magyar kutatók kimaradtak.

Az irodalomtudósok nemzetközi szervezkedésének másik útja abból a felismerésből született, hogy az egyes irodalmak a nyelvi különbözőségek ellenére sincsenek egymástól elszigetelve, közöttük kapcsolatok vannak, fejlődésükben párhuzamosságok tapasztalhatók, s hogy a legtöbb irodalmi jelenség valamennyi irodalomra vagy legalábbis azok jó részére kiterjed, érvényes. Szükségesnek mutatkozott tehát a többi irodalommal egyszerre való foglalkozás, valamint a különböző irodalmak kutatói közötti termékeny eszmecsere és együttműködés. Ennek során fejlődött ki az összehasonlító irodalomtörténet, mint az

irodalomtudomány egyik külön ága, s az e téren munkálkodók tömörítésére alakult ki a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság. E szervezkedés kezdetei századunk harminc éveibe nyúlnak vissza, s néhány magyar kutató is részt vett a megalapításában. Legkiválóbb irodalomtörténészeink azonban általában távol maradtak a megalakuló társaság összejöveteleiről, pedig az elsőt éppen Budapesten rendezték. Ennek a tartózkodásnak az okát nemcsak a nemzeti szemlélet egészségtelen túlsúlyában, hanem a komparatizmus elvi és módszerbeli gyengeségeiben is kereshetjük. Eleinte ugyanis, s nálunk különösen, az összehasonlító irodalomtörténet megrekedt az irodalmi hatások, téma- és motívumvándorlások kutatásában, ami az igényesebb, s magasabb célokra törekvő polgári tudósokat sem vonzotta. Még inkább idegenkedett az ilyen komparatizmustól a felszabadulás utáni kibontakozó marxista kutatás, melynek a központi feladata kezdetben amúgy is a magyar irodalom helyes értékrendjének a kialakítása, a magyar irodalomra vonatkozó polgári eredmények kritikája és revíziója, s a forradalmi haladó hagyományok feldolgozása terén örökölt kiáltó hiányszágok pótlása volt. Mindebből érthető, bár korántsem helyeselhető, hogy népi demokráciánk marxista irodalomtörténetírása ilyen hosszú ideig nem kereste a kapcsolatot a nyugati, polgári vezetés alatt álló Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társasággal, s nem vett részt korábbi kongresszusain.

A nemzetközi szervezetektől való távolmaradás korántsem jelentette irodalomtörténetírásunk nemzetközi kapcsolatainak a hiányát az utolsó évtizedben. Ellenkezőleg, a szocialista országok akadémiainak sokoldalú együttműködése következtében éppen ebben az évtizedben kezdtünk kilépni a korábbi elszigeteltségből. Eredményes együttműködés, számtalan kölcsönös látogatás, több közös vállalkozás jelzi a Szovjetunió és a népi demokráciák tudósaival kialakult termékeny kapcsolatok fejlődésének útját. A nemzetközi tudományos szervezetek munkájában való részvétel azonban a szocialista országok tudósaival való szervezett együttműködés nem tehetett nélkülözhetővé. Sőt az utóbbi években számos körülmény figyelmeztetett ennek immár elengedhetetlen szükségességére.

Mindenekelőtt a békés együttélés elve és politikája teszi fokozottan időszerűvé, hogy az ideológiai és politikai véleményeltérések ellenére is megtaláljuk az együttműködés lehetőségeit a polgári világ tudósaival. Ez az együttműködés közös munkát és erőfeszítést, de nem elvtelen összeolvadást jelent és követel, gyakran pedig a polgári tudománnyal folytatott magas szintű polémiát. A kongresszusokon való részvételek tehát egymás, kölcsönös megismerését, bizonyos előítéletek eloszlatását szolgálják és lehetővé teszik a marxista tudomány álláspontjának, igazságainak a kifejtését, képviselését. Mindez az irodalomtudományra is vonatkozik, sőt e tudomány fejlődésében bekövetkező változások itt még külön is aláhúzzák ennek fontosságát. Az ún. összehasonlító irodalomtudománynak ugyanis új megítélése és programja alakult ki nyugaton is, a szocialista tudományban is. A komparatizmusnak az a sokszor perspektívátlan, szűk horizontú válfaja, mely megelégedett a kapcsolatok, hatások, párhuzamosságok pozitívista regisztrálásával, vagy szellemtörténeti légvárkonstrukciók számára való felhasználásával, ma már nyugaton sem elégti ki a komolyabb szakembereket.

Az összehasonlításból egyre inkább egy egyetemes irodalomtudományra való törekvés van születőben, egy olyan egyetemes irodalomtörténeté, mely — miként azt a zene- és a művészet-történet már régóta teszi — a nemzeti, nyelvi kereteken túl tekintve, az irodalom általános fejlődési törvényszerűségeit vizsgálja. Ez a törekvés természetesen egészen más módon és más hangsúllyal érvényesül a polgári, illetve a marxista tudományban. Nyugaton az amerikai tudósok vették át a vezető szerepet és az egyetemes irodalomtörténeté fejlesztett komparatizmust szélsőségesen idealista irányba sodorják. Belátva, hogy a szellemtörténet nem volt képes helyes és megnyugtató történeti magyarázatot nyújtani, elvetik a történetiség elvét, s az irodalmi alkotásokat, jelenségeket kortól és társadalomtól függetlenül önmagukban, az egzisztencialista filozófia nyomán saját „egzisztenciájukban” vizsgálják. Az egyes irodalmak belső fejlődési törvényszerűségeit, nemzeti sajátosságait alig vagy egyáltalán nem veszik figyelembe, s így az irodalmat végleg elszakítva a létrejöttét és alakulását meghatározó társadalmi, történeti erőktől az egyetemes irodalomtudománynak nem nemzetközi hanem inkább nemzetek feletti, s a nemzeteket negligáló kozmopolita jelleget adnak.

A Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban a kérdés egészen másként vetődik fel. Mindenekelőtt megtörtént annak a túlzó, vulgarizáló álláspontnak a korrek-

ciója, mely a régebbi pozitívista és szellemtörténeti komparatizmus hibái és torzításai miatt elítélendőnek és helytelen kozmopolita törekvésnek bélyegzett *mindenfajta* összehasonlító irodalomtörténeti kutatást. Nem utolsósorban a jelenkori irodalom irányzatainak s ezen belül elsősorban a szocialista realizmusnak a legkülönbözőbb országokban közel egy időben, s a különböző társadalmi, nemzeti feltételekből adódó számottevő különbségek és előzmények ellenére is hasonló módon való megjelenése és fejlődése irányította rá a figyelmet a több irodalomra vagy valamennyi irodalomra kiterjedő vizsgálatok és elemzések szükségességére. A komparatizmus fontosságának felismerésére vezetett az is, hogy az egyes népi demokráciákban — s nálunk különösen — erős nemzeti bezárkózás, irodalmunknak a többi népek irodalmától függetlenül való szemlélete és vizsgálata egyre inkább kezdett károsá válni, nacionalista és provinciális jelenségeknek helyet adni. A nacionalista maradványok ellen kibontakozó ideológiai küzdelem az irodalomtörténet területén az önelvű, a kizárólagosan nemzeti szempontú kutatás bírálatát és az irodalomtörténet egyetemesebb művelésének igényét is szükségszerűen maga után vonta. Bár a most kibontakozóban levő marxista összehasonlító és egyetemes irodalomtörténeti kutatás elméleti és módszertani problémáinak a kidolgozása jórészt még az elkövetkező évek feladata, nyilvánvaló, hogy gyökeresen más alapokról indul el, mint az előbb jellemzett amerikai iskola. A marxista kutatás az egyes irodalmak párhuzamos és rokon jelenségeinek, valamint kapcsolatainak, egymásra való hatásaiknak az elemzésében az egyes társadalmak fejlődésének párhuzamoságaiból, hasonló, illetve eltérő jelenségeiből indul ki, s így történetileg hiteles, s a nemzeti sajtóságokkal is számoló eredményekhez juthat. Az irodalmi jelenségeket a maguk állítólagos a módszerrel, a történelmi és dialektikus materializmus tanításainak alkalmazásával lehet az egyetemes irodalmi fejlődés bonyolult törvényszerűségeit felderíteni.

A magyar irodalomtörténészek részvétele a most megtartott utrechti kongresszuson tehát igen fontos politikai és tudományos tényezők együttes hatásának a következménye volt, s a magyar delegáció jelenléte és munkája nem is maradt hatás és eredmény nélkül. Pedig több hátránnyal kellett számolni. Mivel első ízben voltunk jelen ennek a kongresszusán, hiányoztak még a kellő tapasztalatok, ismeretségek, s így egy jelentős hányadában már összeszokott társaságba — ismeretlenként csöppentünk bele, ami megakadályozta, hogy olyan aktivitással vegyünk részt a kongresszus munkájában, mint az kívánatos lett volna. Ráadásul adminisztratív okok miatt a magyar résztvevőknek már nem volt módjuk előadásokat tartani, *Sötér István* kivételével, akit a kongresszus vezetősége már előzőleg felkért a kongresszus plénuma előtt tartandó húsz előadás egyikének a megtartására. Nehézséget jelentett az is, hogy a magyar küldöttség meglehetősen elszigetelten képviselte a marxista irodalomtörténetírást. Rajtuk kívül ugyanis csak *Tudor Vianu* román és *Hans Mayer* NDK-beli tudós volt jelen a marxista tudomány részéről, de közülük is csak az előbbi tartott előadást.

Nagy kár volt, hogy a többi szocialista ország tudósai, a szervezettel való megfelelő kapcsolatok hiányában, nem vettek részt a miénkhez hasonló több főnyi delegációval, ugyanis kiderült, hogy egy-egy tudós részvételét inkább személyes ügynek tekintik, s országának tudományos életére alig következtetnek szerepléséből. Csak egy nagyobb számú küldöttség alkalmas arra, hogy rajta keresztül a kongresszus résztvevői ne csak egyes kutatókról, hanem egy ország tudományos életéről szerezzenek benyomásokat. Érthető ennek alapján, hogy a nyugati tudósok fokozott érdeklődéssel tekintettek a magyar irodalomtörténeteszek bekapcsolódása és szereplése elé.

Román és német elvtársunkkal együtt már pusztá jelenlétünk eloszlatozt számos előítéletet, bizalmatlanságot és gyanakvást. Hiszen abból, hogy a szocialista országok irodalomtörténészei eddig nem vettek részt a nemzetközi kongresszusokon, sokakban az a feltételezés alakult ki, hogy nincs is komoly irodalomtudomány ezekben az országokban. Sok jó szándékú nyugati tudósban meglepetést keltett, hogy nálunk ismerik és fordítják a jelenkori nyugati írók alkotásait, s hogy a szakemberek ismerik és ismertetik a nyugati irodalomtudomány újabb produktumait is. Szerencsére *Kardos László* magával hozta a *Nagyvilág* néhány számát, s így módja volt egy-egy legfrissebb nyugat-európai vagy amerikai író hazai fogadtatását a folyóiratban közölt fordítások vagy ismertetések megmutatásával szemléltetően is eléjük tártani.

Nem lebecsülendő eredmény, hogy a szocialista tábor tudósainak jelenléte lehetetlenné tette a szocialista országoknak, a kommunizmusnak a tudományosság látszatába öltöztetett büntetlen gyalázását. A nemzetközi irodalomtudományi kongresszusok ugyanis eddig ennek is fórumai lehettek, elsősorban a szocialista országokból származó emigráns irodalomtörténészek részéről. A mostani kongresszuson is jelen volt s előadásokkal is szerepelt több Amerikában élő orosz és ukrán kutató, s már egyes előadásoknak a címéből is előre sejthető volt, hogy azok gyanús politikai törekvések szócsövei lesznek. S valóban, *M. I. Mandryka* előadásának „tudományos” teljesítménye abban merült ki, hogy a kanadai—ukrán irodalom címén egyszerűen elmondta különböző Kanadában élő ukrán emigráns írók gyűlölködő műveinek a tartalmát, s ezzel „tanulmánya” a rágalmak gyűjteményévé vált. A magyar küldöttség egyik tagja, *Király István*, aki jelen volt az ülésen, nem hallgatta végig az előadást, de az ülés után az elnöklő amerikai tudósnak kifejtette, mennyire sajnálatos, ha a különböző országok tudósainak találkozóján politikai rágalmak hangozhatnak el. Ez a határozott fellépés azzal a következménnyel is járt, hogy egy másik provokatív jelleget sejtető előadás bemutatása elmaradt, egy szintén amerikai—ukrán kutató, *Sevensenko* előadása pedig mentes volt minden rossz ízű melléklöngétől. Joggal várható, a szervezet vezetősége a jövőben ügyelni fog arra, hogy a kongresszusok légkörét kétes politikai manőverek ne mérgezzék meg.

A kongresszusokon természetesen az előadások a bemutatkozás és a hatás legfőbb eszközei, s így az Utrechttben elhangzott két marxista előadás nyújtotta a legbiztosabb bepillantást országaink marxista tudományosságába a nyugati tudósok számára. *Vianu* akadémikus „*Tudor Arghezi és az európai líra megújulása*” címen tartott az egyik szekcióban igen szép és tetszőleg fogadott előadást, melyben Ady jelentőségét is méltatta. Átfogóbb témáról s a plénum előtt felolvasott főelőadások között hangzott el *Sötér István* tanulmánya „*A magyar és az orosz irodalom párhuzamos jelenségei a XIX. században*” címmel. A mind témájával, mind módszerével feltűnést keltő előadásnak és fogadtatásának a jelentőségét azonban akkor látjuk majd világosan, ha előbb röviden áttekintést adunk a kongresszus munkájáról, az abban érvényesülő törekvésekről, tendenciákról.

A mintaszerűen előkészített és szervezett kongresszuson (ez elsősorban *W. A. P. Smit* utrechti professzor érdeme) két főtéma került megtárgyalásra. Az ún. kis és nagy irodalmak kapcsolatainak kérdése volt az egyik, egyes irodalmi terminusok definíciója a másik. Természetesen nem szabad arra gondolni, hogy e két témának valamely rendszeres, egy átfogó koncepció keretében való megvitatásáról volt szó. Ezek inkább témaköröknek tekinthetők, melyekből a kongresszus előadói témákat választották. A szervezet, illetve a kongresszus vezetősége csak a plenáris üléseken elhangzó előadások témáinak megválasztásában gyakorolt némi irányítást, amennyiben ügyelt arra, hogy mennél több irodalomnak, s hogy a leginkább problematikusnak tartott irodalmi fogalmaknak jusson egy-egy előadás.

A két témakör a kongresszuson nemcsak a kutatás két területét, hanem egyúttal a polgári összehasonlító és egyetemes irodalomtudomány jelenlegi két főirányát is reprezentálta. A kis és nagy irodalmak kapcsolataival foglalkozó előadások általában a komparatizmus hagyományos módszerét követték: hatásokat, átvételeket, kapcsolatokat kutattak. Íme néhány előadás-téma: A németalföldi irodalom hatása a skandináv országokban a XVII. században; A walesi prozódia hatása a modern angol költészetre; A katalán és olasz irodalom közötti kapcsolatok; Romain Rolland és olasz barátai; Strindberg és Balzac stb. Az ilyen tárgyú előadásoknak gyakran már a témájuk is egészen szerény, s színvonaluk is igen vegyes volt. Általában megelégedtek a tények pozitívista jellegű regisztrálásával, s kevésbé törekedtek mélyebb összefüggések megvilágítására. Mint szélső esetet említhetjük azt az előadást, mely mindössze annak kimutatására szorítkozott, hogy Carl Spitteler svájci költő két versében Andersen hatását lehet felismerni. Örvedetes kivétel volt *T. Kobayashi* tokiói professzor előadása, amely a francia naturalizmusnak a japán irodalomra gyakorolt hatásának vizsgálatán keresztül a modern japán irodalom kialakulásának bonyolult kérdéseit világította meg igen érdekesen.

Sokkal nagyobb súlya volt a másik témakörhöz tartozó előadásoknak, bár ezek száma jóval kevesebb volt. Nemcsak témájuk volt érdekesebb, hiszen az „irodalom”, a „literary criticism”, a „stílus”, a „barokk”, a „manierizmus”, a „pikareszk”, a „szatíra” stb. fogal-

mainak az elemzéséről, meghatározásáról szóltak, hanem módszerük is igényesebb, a nyugati irodalomtudomány legújabb irányát képviselő. Érdekesebb feladatot és igényesebb módszert említtek, nem helyeset vagy helyesebbet. Az irodalomtudományban használt terminusok meghatározása, jelentéseik elemzése fontos és hálás feladat, hiszen az utóbbi évtizedekben kialakult terminológiai zűrzavar egyre inkább nehezíti a munkát. A nyugati tudósok azonban többnyire nem egy helyesen megalapozott történeti vizsgálattal közelednek ezekhez a problémákhoz, igyekezve megmagyarázni az egyes fogalmak jelentésváltozásait, hogy azután állást foglaljanak a tárgyalt fogalom, illetve terminus leghelyesebb értelmezésének kérdésében. Ehelyett fenomenológiai módszerrel az egyes fogalmak lényegének egyértelmű meghatározására törekednek, aminek reménytelenségét végül nemegyszer maguk is elismerik. Ez volt jellemző a Nyugat-Európában is egyre inkább uralkodó szerepet betöltő amerikai iskola vezető egyéniségének, *René Wellek*-nek a „literary criticism”-ről szóló, igen magas színvonalú előadására is, ennek az iránynak az igazi arcát, s végső fokon elvont spekulációba vezető útját azonban leginkább *R. Escarpit* bordeaux-i professzor előadása jelképezte. Escarpit rendkívül gazdag, szinte teljesnek mondható anyagot sorakoztatott fel a „littérature” terminus jelentéséről, de mikor ezek elemzésébe kezdett, akkor egy meglehetősen természetlen vágányra siklott. Látóköréből nemesak az irodalomnak, s ezzel együtt az irodalmi fogalmaknak az alakulását meghatározó és befolyásoló erők, de szinte már maga az irodalom is kiesett, hogy a vizsgálat középpontjába az irodalomra vonatkozó fogalmak, terminusok önálló, autonóm léte és mozgása kerüljön. Nem csodálható, ha végül is azzal zárta előadását, hogy a probléma — vagyis az „irodalom” terminus definíciója — még távol áll a megoldástól és hogy kérdéses, vajon lehetővé válik-e ez valaha is. Természetesen mindezzel korántsem akarom azt mondani, hogy ezek az elméleti jellegű előadások nem hoztak érdemleges tudományos eredményeket. Különösen *C. Guillén* előadása a „pikareszk” fogalmáról és *Jean Rousset* referátuma a barokkról, komoly tudományos teljesítmények. Ez részben annak is köszönhető, hogy e kiváló szerzők nem rekedtek meg a fenomenológiai spekulációban, s nem annyira a fogalmat, mint inkább a fogalom által jelölt irodalmi jelenséget próbálták megvilágítani.

Az összehasonlító irodalomtörténet hagyományos filológusabb, történetibb, de egyúttal egyre perspektívátlanabb s az új igényesebb, elméletibb, de a szellemtörténetnél is szélsőségesebben idealisztikus irányával szemben a marxista irodalomtudomány, az ismertett okok következtében, éppen csak hogy megjelenhetett a színen két előadással. Pedig mind a történeti, mind az elméleti jellegű kutatások terén egyedül a marxizmus alkalmazásával remélhető a kongresszus napirendjére tűzött problémák megoldása. Sajnos, a marxista irodalomtudomány ezen a találkozón csak a történeti jellegű vizsgálatok terén mutathatta be fölünyét, mivel a kongresszus napirendjén szereplő két marxista előadás a kis és nagy irodalmak összefüggéseinek témaköréhez kapcsolódott.

Bátran modhatjuk, hogy különösen *Sötér István* előadása az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás terén e nemzetközi szervezetben eddig ismeretlen új csapásokat tört. Már előadásának címe is túlmutatott a hagyományos hatás- és kapcsolatkutató témákon, amikor a magyar és orosz irodalom XIX. századi párhuzamos jelenségeit helyezte előtérbe. A paralelizmusok számba vétele persze nem öncélú összehasonlítás volt, hanem a kelet-európai irodalmak közös fejlődési sajátosságainak, s ezek társadalmi-történeti feltételeinek a sokoldalú elemzése. Az előadás nem is maradt meg kizárólag a magyar és az orosz irodalomnál, ezeket inkább mint a fejlődés sajátosságai szempontjából legtanulmányosabbakat emelte ki, hanem bekapcsolta tárgyalásába a lengyel és a cseh irodalom nem egy párhuzamos jelenségét is.

Nem lehet feladatom annak a sok termékeny gondolatnak és szempontnak az érintése, mely *Sötér* előadását jellemezte, elég, ha azt emelem ki, hogy előadásából kibontakoztak a kelet-európai irodalmi fejlődés koncepciójának a körvonalai, s ezzel nemcsak a marxista módszer eredményes voltát dokumentálta, hanem ráirányította a figyelmet egy az egyetemes irodalomtudományban eddig alig ismert és nagyon elhanyagolt problémakörre. *Sötér* előadásának a jelentőségét még az is növelte, hogy az ő előadása volt az egyetlen, mely az orosz irodalommal foglalkozott, s hogy vizsgálataiba bevonta az irodalom és a zene közti összefüggéseket, illetve párhuzamos jelenségeket is. Több neves külföldi tudósak és a szervezet

vezetősége tagjainak az volt a véleménye, hogy Sötér előadása Wellek, Guillén és Rousset tanulmányai mellett a kongresszus legszínvonalasabb megnyilatkozásainak egyike volt.

Sötér István előadása nemcsak tudományos és ideológiai, hanem politikai siker is volt. Eleinte ugyanis a kongresszus nyugati résztvevőinek a körében az érdeklődés mellett gyanakvás és bizalmatlanság is megnyilvánult az előadás iránt. A marxista tudományról legtöbbjüknek csak rendkívül torz elképzelésük van, azt részben pártpropagandával, részben egy végtelenségig legyszerűsített polgári szociológiával azonosítják s számítottak arra is, hogy Sötér előadásának lényege egy a polgári tudomány ellen intézett heves támadás s — magyar-orosz párhuzamokról lévén szó — politikai vonatkozásokat is érintő megnyilatkozás lesz. Ettől tartva s nyilván válaszul Király Istvánnak a szovjetellenes előadással kapcsolatos fellépésére, a kongresszuson nagy számban jelen levő amerikai tudósok testületileg távol maradtak. Jellemző azonban, hogy egyikük, a kitűnő előadása kapcsán már említett Guillén, a princetoni egyetem professzora (egyébként Jorge Guillén spanyol költőnek, Garcia Lorca barátjának a fia) nem azonosította magát honfitársai véleményével, és nemcsak jelen volt, hanem okos és találó hozzászólásával is tanújelét adta érdeklődésének. Miután Sötér István előadása mindenestül rácăfolt a ferde előítéletekre, több amerikai tudós meg is bánta tüntető távolmaradását s *W. P. Friedrich*, a társaság amerikai elnöke például — aki maga is azok között volt, akik Sötér előadása előtt elhagyták a termet — találkozni óhajtott a magyar résztvevőkkel s kifejezésre juttatta, hogy nagyon örülne ha egyes amerikai irodalomtudósok meghívást kapnának magyarországi látogatásra. A politikai összképhez hozzátartozik még, hogy a társaság egyes baloldali érzelmű, francia vezetői enyhe kárörömmel szemlélték amerikai kollégáik rosszul sikerült mesterkedéseit.

Összegezve most már az elmondottakat, úgy érzem szerénység nélkül mondható, hogy a magyar delegáció részvétele az összehasonlító irodalomtörténeti kongresszuson hasznos volt. Ez nem a résztvevők, hanem a marxista tudomány érdeme s a békés egymás mellett élés helyes politikájának a következménye. E politika sükségességét, s a jelen esetben a különböző politikai és ideológiai álláspontot képviselő tudósok termékeny együttműködésének hasznosságát — úgy érezzük — az Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság vezetői is felismerték. Már meghívásunk is ennek volt köszönhető, legalább is a Társaság európai elnöke, *M. Bataillon* és az elnökség egyik tagja *J. Voisine*, akik bekapcsolódásunkat előmozdították és a kongresszus folyamán is többször tárgyaltak velünk a szervezet munkájában való további részvételünkről, határozottan a szocialista országok tudósaival való közös munka hívei. Látják, jól, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák részvétele nélkül a szervezet nem válhat igazi világsszervezetté, s egy kissé támogatást is remélnék tőlünk a polgári irodalomtudományban egyre inkább kibontakozó amerikai hegemonia ellenében.

Az együttműködési szándéokra következethetünk a legközelebbi kongresszus helyének megválasztásából és a Társaság tisztikarának átszervezéséből is. Mivel eddig félig nyugat-európai, félig amerikai jellege volt a szervezetnek, a kongresszusokat felváltva Nyugat-Európában és Amerikában tartották. A soron következő kongresszus ennek alapján Amerikában lett volna esedékes, mégis színhelyétül a svájci Fribourgot választották, ami lényegesen elősegíti, hogy a szocialista országok irodalomtörténészei a mostaninál jóval nagyobb számban vegyenek azon részt. A félig nyugat-európai, félig amerikai vezetés tükröződött az eddigi tisztikarban is. A társaságnak két elnöke és két titkára volt: egy amerikai és egy nyugat-európai; a négy alelnök közül pedig egy volt amerikai és három nyugat-európai. Az elnöki és titkári pozíciók e megoszlása most is megmaradt (új elnökké *R. Welleket* és *P. Smitet*, a kongresszus holland szervezőjét választották), az alelnöki tisztségek elosztását viszont megváltoztatták: az amerikai *H. Frenz* és francia *J. Voisine* mellé egy keleteurópai és a japán *Saburo Ota* személyében egy távol-keleti alelnököt választottak. A Kelet-európát képviselő *M. Brahmer* varsói professzornak a megválasztása annak elismerését jelenti, hogy a kelet-európai szocialista országok tudósait is megilleti egy hely az alelnökök sorában. Nem lebecsülendő körülmény végül az sem, hogy az amerikai és a nyugat-európai alelnök egyaránt az együttműködési készségét többször is kinyilvánító tudós, sőt Voisine a szocialista országokkal való közös munka egyik legfőbb sürgetője a szervezetben.

A Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság utrechti kongresszusán tehát kialakultak a marxista és a polgári tudósok együttműködésének az előfeltételei, első

lépései. Jobban megismertük egymást, eltűntek, vagy csökkentek bizonyos előítéletek. Ez azonban még korántsem elég. A következő nemzetközi irodalomtörténeti kongresszusokon korrekt tudományos keretek között elvi vitákat is kell kezdeményeznünk és arra kell törekednünk, hogy a polgári tudósokkal megismertessük a marxista tudomány eredményeit és módszereit. A kongresszus tapasztalatai alapján el kell azonban ismernünk, hogy ma még nem vagyunk erre eléggé felkészülve. Érdemes ezért összegeznünk azokat a feladatokat, melyeket magunk elé kell tűznünk ha azt akarjuk, hogy a jövőben a magyar marxista irodalomtudomány teljes mértékben megállja a helyét a nemzetközi porondon.

Az első és talán legfontosabb teendő a Szovjetunió és a többi szocialista országok marxista tudósaival való még szorosabb együttműködés megteremtése. A nemzetközi szervezetek életében a marxista tudomány kellő súlyú jelenléte csak akkor remélhető, ha azt nem csak mi képviseljük, hanem a többi szocialista ország marxista kutatóinak széles gárdája is. A magyar irodalomtudományra a marxista összehasonlító irodalomtörténeti kutatás közös problémáinak tisztázásában, a baráti országok tudósaival e célból rendezendő megbeszélések, konferenciák szervezésében végül a nemzetközi szervezetbe való bekapcsolódásuk elősegítésében fontos kezdeményező szerep vár.

A történeti jellegű kutatásokban irodalomtudományunk erősnek mondható, s a kongresszuson meggyőződhetünk róla, hogy e téren nincs szűgyenkezni valónk. Az irodalom elméleti munkában viszont határozott elmaradás, sőt bizonyos pangás tapasztalható már évek óta. Ennek rendkívül káros jellegét irodalomtudományunk vezető körei felismerték már, hiszen az elméleti kérdésektől való idegenkedés előbb-utóbb a történeti vizsgálatok sikerét is veszélyezteti és lehetetlenné teszi, hogy irodalomtudományunk komoly segítséget adjon a mai irodalom problémáinak a megoldásához. A kongresszus tanulságai most még inkább sürgetővé teszik az irodalomelméleti kutatások fellendítését, mert nyilvánvalóvá vált, hogy nemzetközi vonatkozásban is az elméleti kérdések állnak az érdeklődés középpontjában, s a további kongresszusokon való eredményes szereplésünk elméleti jellegű előadások tartása és az elméleti vitákban való intenzív részvétel nélkül nem képzelhető el. Sőt elméleti feladataink még bővülnek is, mert nemcsak azokkal a kérdésekkel kell ezután foglalkoznunk, melyeket a mi belső fejlődésünk tűz napirendre, hanem azokkal is, melyek a burzsoá tudományban vetődnek fel, hiszen e kérdésekben is ki kell alakítanunk a marxista álláspontot.

Az elméleti kutatások erősítése mellett azonban tovább kell lépünk a szorosabban vett történeti vizsgálatok terén is. Mindenekelőtt a kizárólagos nemzeti szempontúság és szemlélet (mely amúgyis veszélyes nacionalista elemekkel szokott keveredni) túlhaladására van szükség. A magyar témákkal is egyetemesebb igényrel kell a jövőben foglalkoznunk, nemcsak a belső hazai fejlődés összefüggéseire figyelve, hanem az általános irodalomtörténeti szempontból fontos jelenségeket fokozottan kiemelve. A magyar irodalom értékeit, izgalmas kérdéseit akkor tudjuk a nemzetközi tudományosság számára is érdekessé tenni, ha egyetemes összefüggésekbe állítjuk, ha bemutatjuk az általános európai irodalmi fejlődés magyar megfelelőit, illetve a magyar s a kelet-európai irodalmak különleges vonásait, jellegzetességeit. Sőtér István kongresszusi előadása jó példát nyújtott erre, ezt a kezdeményezést kell ezután továbbfolytatnunk. Ez egyúttal elejét veszi majd annak is, hogy irodalmunk egyes jelenségeit – nem ismerve világirodalmi megfelelőit – mértéken túl felnagyítsuk és így a helyes távlatokat szem elől tévesszük. Fejleszteni kell tehát az összehasonlító és egyetemes irodalomtörténeti kutatást, különösen a közép- és kelet-európai irodalmak közös problémáinak a vizsgálata terén.

Végül minden további nemzetközi szereplésünk legalapvetőbb technikai előfeltételét kell még nyomatékosan hangsúlyoznom: a megfelelő nyelvtudást. Két-három világnyelv vitaképes ismerete szükséges ahhoz, hogy valaki minden nehézség és hátrány nélkül tudjon bekapcsolódni a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe és a kongresszusok munkájába. Nagyon súlyos körülmény, hogy irodalomtörténészeink jelentős részének a szakmai tudásával, eddigi munkásságával, tehetségével nem áll arányban nyelvtudása, s különösen az igen tehetséges fiatal irodalomtörténész nemzedék mutat e téren aggasztó képet. Akadémiunknak, egyetemeinknek ezéri fáradságot és áldozatot nem kímélve kellene törekednie e helyzet megváltoztatására, legfőképpen azonban maguknak a kutatóknak kell végre ráébredniök arra,

hogy nemcsak személyes érdekük, de a tudománnyal és a magyar kultúrával szembeni köte-
 lességük is nyelvismerejük szakadatlan fejlesztése. A nyelvtudás egyúttal az idegennyelvű
 publikációk szaporításának is az előfeltétele. Erre pedig rendkívül nagy szükség van, hiszen
 nincs mit esodálkoznunk azon, ha a magyar irodalomtudomány színvonalát külföldön nem
 a mi esetleges elbeszéléseinkből, híradásainkból, hanem a mások által is olvasható műveink-
 ből akarják megismerni. A kongresszus folyamán meggyőződhetünk arról, hogy nyugati
 kollégáinknak megközelítő elképzelésük sincs a mi irodalomtörténeti munkánkknak a mére-
 teiről és színvonaláról s azt nem is tudják feltételezni. Egyre több színvonalas idegennyelvű
 tudományos publikáció, mely a magyar vonatkozású kérdéseket is mindenki számára tanul-
 ságos módon elemzi: ez az egyik legfontosabb eszköz arra, hogy elfoglalhassuk helyünket a
 nemzetközi tudományos világban. Beszédben, olvasásban és írásban egyaránt meg kell
 végre szüntetni a magyar irodalomtörténetírás hagyományos egynyelvűségét.

A Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság 1961. évi utrechti kongresszusa s a magyar irodalomtörténetészeknek azon való részvétele eredményekkel és még több
 tanulsággal járt. Rajtunk múlik, hogy ezeket a tanulságokat és tapasztalatokat értékesítsük
 s irodalomtudományunk nemzetközi helyzetét gyökeresen megjavítsuk.



GOLDMANN GYÖRGY rajza